

Gacsal János Szabolcs ezredes:

A REGULÁRIS MANŐVERERŐK 20. SZÁZADI ALKALMAZÁSA (1.)

ÖSSZEFOGLALÓ: A modern geopolitikai környezetben és a hagyományos fegyveres konfliktus ismételt megjelenésének hatására, a NATO-országok megkezdtek hagyományos manőverképességeik visszaépítését. Ezen régi-új képességek ismételt kialakítása megköveteli annak megértését, hogy mik azok a manővererők, illetve, a történelem folyamán hogyan alakultak ki annak 20. századi alkalmazási elvei. A tanulmány célja, hogy ezen történelmi folyamat bemutatásán keresztül rávilágítson annak fejlődési irányaira, kialakulásának szakmai hátterére, és irányt mutasson a Magyar Honvédség manővererőinek felkészítéséhez és alkalmazási elveihez.

KULCSSZAVAK: manőver, manővererők, amerikai típusú háború, francia módszeres harceljárás, német villámháború;

A SZERZŐRŐL:

Gacsal János Szabolcs ezredes, MH Katonai Összekötő Iroda, irodavezető Németország, az NKE Hadtudományi Doktori Iskola hallgatója (ORCID: 0009-0005-7081-6712; MTMT: 10101525)

„A harcokcsiegységek képezik a gépesített hadsereg magvát. Minden a páncélosoktól függ, a többi köteléknek csupán kiegészítő szerepe van. Az ellenség páncélosegységeinek megsemmisítését felmorzsoló ütközetekben lehetőleg a páncéltörő alakulatokra kell bízni. Saját harcokcsijaink csak a végső csapást mérjék.”¹

Erwin Rommel

BEVEZETÉS

A reguláris manővererők 20. századi alkalmazási elveinek értékelésekor számba kell vennünk azokat a világpolitikában, tudományban, gazdaságban végbement folyamatokat, nagy léptékű változásokat, amelyek alapvetően határozták meg az európai hadseregek háborús képességeinek alakulását, fejlődését. Ahhoz, hogy ezt a fejlődési tendenciát jellemezni lehessen, meglátásom szerint a kard és a pajzs örökös harcát, más szóval az akció-reakció-ellenreakció elvét kell figyelembe vennünk.

A háború, a harc megvívásának alapvető szabálya, hogy folyamatosan fejlődik, reagál az egyik fél a másik fél lépéseire, illetve annak reakciójából kialakítja saját ellenreakcióját. A nyugati katonai gondolkodás kialakulásában döntő szerepet játszottak a napóleoni háborúk és az azokból levont tapasztalatok, melyek alapján a porosz hadügyi reform keretében kialakították a modern porosz hadsereget és a porosz vezetési szemléletet, aminek eredményeként

¹ Rommel 2019.

sikert értek el az 1870–71-es francia–porosz háborúban. Ugyanakkor az első világháború során megmutatkoztak e stratégia gyengeségei is. Kovács Jenő szerint „[a] megnövekedett tűzhatás a védelmet leküzdhetetlenné, a támadást lehetetlenné tette. A „manőver” kiszorítása és a tűzzel kísért „csapás” eredménytelensége miatt az első világháború hadeljárait a hadászati-harcászati csőd jellemezte. A háború alkalmatlan eszköznek bizonyult politikai célok teljesítésére. A háborúnak nem katonai módszerekkel vetettek véget.”²

A második világháborút megelőző időszak jelentősebb teoretikusainak munkásságát ennek a hadászati-harcászati csődhelyzetnek az elkerülése foglalkoztatta, mely probléma megoldására kiváló eszköznek bizonyult a technika vívmányainak (harckocsik, repülőgépek, híradó eszközök stb.) alkalmazása.

Az első világháborúból levont következtetések és az új technika adta lehetőségek rendkívül hatékony kombinációjával a német hadsereg a második világháborúban ismételten megpróbálta a napóleoni nagy manővereket „páncélos köntösbe” bújtatva végrehajtani, megteremtve ismételten a lehetőségét a hadszíntéri hadműveletek széles körű alkalmazásának. Ez az új koncepció a háború folyamán mindaddig igazolta létjogosultságát, amíg a sikerét biztosító feltételek rendelkezésre álltak. Amint a keleti fronton a frontvonalak összefüggő védelmi övekbe álltak össze, a német villámháború elvesztette létjogosultságát.

Ugyanezen időszakban a keleti hadszíntér nagyhatalma – a kezdeti kudarcok és hatalmas veszteségek után – e stratégia szovjet változatának alkalmazásával szuperhatalomként került ki a konfliktusból. „Az oroszok arcból támadnak minket gyalogsággal, miközben harckocsijaikat tömegesen alkalmazzák szárnyaink ellen. Folyamatosan tanulnak.”³

FOGALMI MEGHATÁROZÁS

A reguláris manővererők fogalmával kapcsolatban célszerű azt meghatározni, hogy mi a manőver célja, miért hajtjuk azt végre, és melyek azok az erők, amelyek legalkalmasabbak annak végrehajtására.

Szentesi szerint a manőver célja a saját csapatok számára az ellenséghez viszonyított kedvezőbb helyzet biztosítása a kitűzött harci feladatok sikeres megoldása érdekében.⁴ A manővererők azok a szárazföldi erők, amelyek képesek az ellenség megsemmisítésének fő módjára, a lendületes, gyors manőverek útján mért csapások végrehajtására a szárnyakra és a hátába.⁵ A szerző értékelése szerint a második világháborúban „mindkét félnek az volt a szándéka, hogy az ellenfele magasabbegységeinek a zömét lekösse, azt tűzérségi tűzzel és a légierő csapásaival szétverje, egyben a saját magasabbegységek zömével átkaroló vagy megkerülő manővereket hajtson végre. Ezeknek a manővereknek a célja az ellenséges hadműveleti csoportosítások bekerítése és részenkénti szétverése volt.”⁶

Értékelése szerint „az ilyen jellegű harctevékenység sikere, a célratörő és sokrétű gondos előkészítéstől, az eredményes felderítéstől, a jól megszervezett harc-, anyagi és technikai biztosítástól, a terep alapos tanulmányozásától, a harckocsi-magasabbegységek, -egységek, -alegységek, egyes harckocsik hozzáértő, lendületes és merész manővereitől, valamint a jó együttműködéstől függ. A szoros és folyamatos együttműködés nemcsak a

² Kovács 1994, 96.

³ Guderian [1952] 2014, 235.

⁴ Szentesi 1965, 50.

⁵ Uo. 188.

⁶ Uo. 27.

harcokocsicsapatokon belül követelmény, hanem az összes fegyvernemek között is, és kiterjed a csapatok tevékenységére a harc minden mozzanatában.”⁷ Összegzése szerint „[a] harcokcsi- és gépesített csapatok rendkívül alkalmasak a nagy manőverezőképeséget követelő harc megvívására”.⁸

A reguláris manővererők tehát nem mások, mint a harcokcsi- és gépesített csapatok. A harcokcsi- és gépesített csapatok képezik a szárazföldi erők fő ütőerejét, nagy fokú manőverezőképeségük, tűzerejük és páncélvédettséjük biztosítja az ellenség gyors és határozott szétzúzását.

A 19. SZÁZAD MÁSODIK FELÉTŐL AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚIG

Németország

A 20. századi manővererők alkalmazási elvei kialakulásának jobb megértéséhez vissza kell tekintenünk az 1866-os porosz–osztrák, illetve az 1870–1871-es porosz–francia háborúig, mely háborúk győztes megvívásával a porosz hadsereg bizonyította, hogy kora egyik legmodernebb hadseregévé vált.

Európában ekkor lett általános a hadkötelezettség, illetve az ezáltal megvalósítható tömeghadseregek felállítása, valamint ugyanekkor vált lehetővé a már kiterjedt és egyre sűrűbb vasúthálózatot keresztül a katonai kötelékek gyors mozgásának biztosítása. A tömeghadseregek létszámviszonyai azonban megkövetelték, hogy a hadszíntéren létesített vasúti kirakók egymástól nagy távolságra helyezkedjenek el, ezért ekkorra már az európai hadseregeknek nem egy tömegben, hanem széttagoltan is meg kellett ütközniük az ellenséggel. „Ennek következtében – szinte akaratlanul – alakult ki az önállóan működő hadseregek hadművészete, amelyet többen a későbbi »hadművelet« csírájának tekintenek.”⁹

Az időszak háborúiban egy csatában már ritkán lehetett kivívni a győzelmet, így a csapatok többszöri ütközetbe vetésére, ütközetek sorára volt szükség. Ugyanezen időszakban a tűzfegyverek lőtávolságának jelentős növekedése, valamint a híradó eszközök megjelenése lehetővé tette az arcvonal további szélesítését, ami együtt járt az arcvonalban keletkezett hézagok folyamatos növekedésével. „Ezt a jelenséget térbeli jellemzői alapján a hadművészet – utólag – »szaggatott arcvonalú frontnak« nevezte el.”¹⁰

A 19. század végének hadászati változásai lehetővé tették a csapatok alkalmazása során az arcvonalban lévő hézagok kihasználását, mely során a csapatok csapásaikat már nem arcból, hanem az ellenség szárnyai ellen mérték. A jól szervezett tűz véget vetett a zárt oszlopok tömegrohamainak. A manőverek terén az arcból indított támadás helyett a fő hangsúly az átkarolásra és a megkerülésre helyeződött át. A katonai vezetés az erők és eszközök hadászati széttagolására törekedett, megőrizve a súlypontképzést a főcsapás irányába, ez azonban megkövetelte a nagy fokú manőverezést.

A 19. század közepétől az idősebb Helmuth von Moltke és Alfred von Schlieffen voltak a német katonai gondolkodás meghatározó szereplői. Ők adaptálták az iparosodás korára, és ültették át a gyakorlatba azt a napóleoni támadó hadászatot, mely a csatában egyetlen gyors döntéssel kívánta az ellenséget megsemmisíteni.

⁷ Szentesi 1965, 119–120.

⁸ Uo. 105.

⁹ Kovács 1994, 93.

¹⁰ Uo. 94.

Moltke koncepciója szerint az ellenséget egy nagy és folyamatos hadászati műveletben kell bekeríteni, mely manőver gyors és sikeres végrehajtásához elengedhetetlen a hadsereg gyors mozgósítása, az erők koncentrálása, gyors manővereztetése és az ütközet határozott megvívása. Elgondolása szerint a kezdeményezés megszerzése után az ellenséget részlegesen vagy teljesen be kell keríteni (katlancsata), és a bekerítésben lévő erőit egy gyors döntő ütközetben meg kell semmisíteni.

E katonai manőverek végrehajtásához Moltke létrehozta a modern vezérkar intézményét, és bevezette a küldetésorientált vezetést. Moltke szerint „a háború művészetében nincsenek általános szabályok; a tehetséget nem lehet szabályokkal helyettesíteni, és mivel a háború köde adott, ezért a stratégia nem lehet több, mint egy kisegítő rendszer”.¹¹ Meglátása szerint a stratégia alapvetései ritkán mennek túl a józan ész által megkövetelt arányosságon, de annak korrekt és határozott végrehajtása megköveteli a harci stressz alatti gyors döntéshozatal képességét és a határozott karaktert.

Moltke hamar felismerte, hogy korának technikai vívmányai, a tűzfegyverek fejlődése, a vasúti szállítás és a híradás megjelenése az államoknak azzal a képességével együtt, hogy képesek létrehozni és fenntartani mind nagyobb hadseregeket, magával kell, hogy hozza a stratégia, a hadművelet, az alkalmazott harcászat, a vezetés és a szervezet megváltozását. Az amerikai polgárháború megmutatta Moltke számára, hogy ezek az új tényezők hogyan vezethetnek stratégiai és harcászati zsákutcaiba.

Poroszország – helyzetéből következően – nem engedhetett meg magának egy kétfrontos elhúzódozó háborút. Az ellenség erőinek gyors megsemmisítéséhez szükséges volt a gyors döntéshozatal és egy agresszív támadó csapásmérő képesség. A frontális áttörés lehetőségét az új fegyverek azonban csak nagy veszteségek árán tették lehetővé, és a kiterjedt hadseregarcvonalak következtében a harcászati átkarolást is lehetetlenné tették. Moltke a problémák megoldására a „stratégiai átkarolást” látta célravezetőnek, melyben a kezdeményezés megszerzése és megtartása után úgy vívja meg a döntő ütközetet, hogy a hadműveletet és a stratégiát egy folyamattá szervezi.¹²

A technikai előnyök nemcsak a védelmet erősítik, de segítik a nagy méretű támadó műveletek végrehajtását is. Moltke stratégiája – amikor külső vonalon manőverezett 1866-ban és belső vonalon az 1870-es háború első szakaszában –, lehetővé tette számára, hogy az erőkoncentrációt gyorsabban hajtsa végre, mint azt tette az ellenség. Amint harcoló seregtestei egymást támogatni képes távolságba kerültek egymáshoz, létrehozta a szükséges erőkoncentrációt ahhoz, hogy egyszerre támadhassák meg az ellenséget arcból és szárnyból, hogy aztán bekerítésben semmisíthessék meg.¹³

A támadó hadászati-hadműveleti művelet legnehezebb része a hadműveleti felvonulás és a kezdeti támadó csoportosítás kialakítása, valamint a különböző seregtestek menete volt a döntő csata helyszínére. A tervezés és az előkészületek vonatkozásában a vasútvonalak és a távíró fel tudták gyorsítani a mozgósítást, de a kritikus pont továbbra is a hadseregek kezdeti csoportosításainak kialakítása és felvonultatása volt. „A seregtestek kezdeti csoportosításakor elkövetett hibák az elkövetkezendő hadműveletek folyamán aligha javíthatók ki.”¹⁴

¹¹ Moltke 1941, 13.; Grosser Generalstab 1892–1912, 3:1.

¹² Uo. 3:3.

¹³ Kessel 1957, 514.

¹⁴ Papke 1960, 316.

Az igazi dilemma az volt, hogy a kezdeti csapatszerkezet kialakítása a vezetés nagy fokú koncentrációját követelte meg, ellenben a seregtettek manővereztetése a harcmezőn a vezetés decentralizáltságát tette szükségessé. A vezérkar feladata ezért arra korlátozódott, hogy általános utasításokat fogalmazzon meg a feladat végrehajtásával kapcsolatban (szándék), és az alárendelt parancsnokok feladata lett a részletes tervek kidolgozása (hogyan).

A decentralizált vezetési rendszer szükségessé tette az alárendelt parancsnokok magas fokú felkészítését. A német nagyvezérkar feladata volt ennek a hatékony vezetési rendszernek a kiépítése. A törzstisztek egységes harcászati doktrína melletti felkészítése lehetővé tette, hogy a kialakult helyzetnek megfelelően a különböző törzstisztek azonos elhatározásra jussanak az alárendelt kötelékek leghatékonyabb alkalmazása érdekében.¹⁵

Poroszország – központi földrajzi elhelyezkedése miatt – mindig is ki volt téve a többfrontos háború kockázatának, mely háború stratégiai dilemmájának megoldására adott válasz a gyors és döntő csata megvívásának elmélete volt. Az 1870–71-es háború azonban rávilágított arra, hogy milyen nehéz akár csak egy fronton is kivívni a győzelmet. A tapasztalatok felhasználásával Moltke kialakította a „védelmi-támadó műveletek” koncepcióját, melynek értelmében kétfrontos háború esetén a porosz hadsereg nem törekszik a gyors, döntő ütközet megvívására mindkét hadászati irányban végrehajtott támadó hadművelet keretében, hanem a cél az, hogy megakadályozza az ellenség gyors mozgósítását, valamint megszálljon könnyen védhető védelmi vonalakat, és az ott kialakított német védelmi tűzrendszer segítségével okozzon maximális veszteséget az ellenségnek.

Schlieffen, aki Moltkét követte a német vezérkar élén, folytatta elődje munkásságát, és szintén az átkarolás fontosságát hangsúlyozta, mondván, hogy a háború megnyerésének csak a „cannaei csata”¹⁶ lehet az egyetlen hatásos módja. Emellett nagy hangsúlyt fektetett a védelmi-támadó műveletek újragondolására, mivel az időközben végbement francia–orosz közeledés felborította az erők és eszközök kontinensen meglévő egyensúlyát.

1891-ben így fogalmaz: „Korábbi győzelmeinket nagyobb létszámunknak köszönhattuk. A hadművészet alapvető eleme, hogy nagyobb erővel vegyünk részt a harcban. Ez relatív könnyű, ha az egyik fél kezdettől fogva erősebb. Sokkal nehezebb, ha az adott fél gyengébb, és valószínűleg lehetetlen, ha a számbeli egyenlőtlenség nagyon nagy.”¹⁷ Schlieffen elvetette az ellenség felmorzsolására építő védelmi-támadó műveletek koncepcióját. „Ha azt alkalmaznánk, akkor a német hadseregnek oda-vissza kellene manővereznie a frontok között, az ellenséget itt és ott is visszavernie, mialatt a háború elhúzódása csapataink növekvő hátrányához és gyengüléséhez vezetne.”¹⁸

Az idő Németország ellen dolgozott a kétfrontos háborúban, ezért alapvető fontosságú volt, hogy az egyik hadsereget már a háború elején megsemmisítsék. Ezért tervében elsődlegesnek tartotta a francia hadsereg legyőzését. De az a Schlieffen-terv, amely az 1866-os és az 1870-es háború tapasztalatait vette alapul, nem számolt az utána bekövetkezett válto-

¹⁵ Ropp 1959, 137–139.

¹⁶ A második pun háborúban, a cannaei csatában (i. e. 216. augusztus 2.) a rómaiak a szokásosnál is mélyebb hadrendben középre állították a seregük fő erejét képviselő nehézgyalogságot, a széleken a lovassággal (hogy középen áttörhessenek), Hannibál a legkevésbé megbízható seregtestet, a gyalogságot helyezte középre, a szárnyakon a kipróbált pun lovasokkal. A csatában mégis olyan kettős lépcsőformációban támadott a pun sereg, amelyben a közép volt legelől. A csata során a közép visszavonult a számbeli fölényben is lévő rómaiak előtt, ezzel azonban a légiók saját maguk nyomultak be a bekerítésbe, hiszen a szárnyakon álló pun lovasság átkarolta őket. A bekerített római tömeget a punok felmorzsolták.

¹⁷ Ropp 1959: i. m. 137–139.

¹⁸ Generalstab des Heeres 1937–138, I:86–87.

zásokkal; az ellenség vezetési rendszere sokat javult, a francia hadsereg szervezete hasonló volt a németéhez, valamint a németek már nem rendelkeztek számbeli erőfölénnyel a döntő csata megvívásához.

Liddell Hart a Schlieffen-tervet úgy jellemezte, hogy az a „napóleoni bátorság koncepciója”, de hozzátette: bár ez működött a császár idejében, de 1914-re a német gyalogság menetsebessége nem vehette fel a versenyt a franciák gyors vasúti átcsoportosításaival. „A terv végrehajtása talán lehetségessé válik a következő generációk számára, amikor a légierő meg tudja akadályozni a védő felet manőverei végrehajtásában, s a gépesített erők fejlődése nagy mértékben fel tudja gyorsítani a bekerítő manőverek sebességét, és kiterjeszti azok mélységét. De Schlieffen tervének elég kis esélye volt a sikerre, már annak megalkotásának pillanatában is.”¹⁹

Amerikai Egyesült Államok

Az első világháború végkimenetében döntő szerepet játszó Amerikai Egyesült Államok helyzeténél és lehetőségeinél fogva a háború sikeres megvívásával kapcsolatban külön utat járt be. A 19. században megvívott polgárháborújából (1861–1865) levont tanulságok és következtetések vezettek a nagy háború megvívásának sajátos megközelítéséhez, az úgynevezett „amerikai típusú háborúhoz”, ami alatt hatalmas emberi és anyagi erőforrások mozgósítása (centralizált vezetés, hatalmas tüzérső és logisztikai utánpótlási lehetőségek) értendő.²⁰

A fölényes tüzérső révén kivívott győzelem továbbra is döntő szerepet játszik az „amerikai típusú háborúban”.²¹ Az amerikai polgárháború időszakában nemcsak a déli hadsereg manővereit láthattuk a győzelem kivívása érdekében, hanem az északiak által alkalmazott felmorzsoló, megsemmisítő megközelítést is. A déli hadsereg vezetését ellátó Lee tábornok koncepciója az volt, mint Napóleoné, azaz manőver az ellenség hátába és szárnyába, hogy olyan pszichológiai és fizikai csapásokat mérjen az ellenségre, mely megsemmisítő győzelemhez vezet. Amíg Lee tábornok hadseregének ereje lehetővé tette, a tábornok célja mindvégig az északi hadsereg manőverek általi megsemmisítése maradt. „Meg kell semmisítenünk Grant hadseregét, mielőtt elérné a James folyót.”²²

Lee tábornok meglátása szerint „a stratégiai védelem nem vezet eredményre. Az északiak hadseregének megsemmisítése érdekében át kell helyezni a háborút az ellenség területére, és egy austerlitzi vagy jena-auerstedti győzelmet²³ kell aratni.”²⁴ „Meg kell semmisítenünk ezt a hadsereget” – ez volt Lee tábornok jelszava, ennél fogva manővereinek mindig az volt a célja, hogy az ellenségre megsemmisítő csapást mérhessen.”²⁵ A gettysburgi csata (1863. július 1–3.) után azonban a déliek veszteségei olyan nagyok voltak, hogy Lee tábornoknak

¹⁹ Paret 1986, 320.

²⁰ Weigle y 1977; Doughty 1979.

²¹ Pearson–Otis 1991, 1.

²² Calkins.

²³ 1806. október 14-én a Károly Vilmos Ferdinánd braunschweigi herceg vezette porosz főszereg – amely létszámfőlényben volt –, megtámadta Davout parancsnoksága alatt álló 26 ezer fős seregét. A herceg azonban a nagy létszámfőlényben lévő csapat erejét rögtönzött rohamokkal forgácsolta szét, ezzel lehetőséget biztosított Davout-nak, hogy hat órán át kitarsson. Amikor a herceg halálos sebet kapott, III. Frigyes Vilmos vette át a parancsnokságot. A porosz támadás a jénai francia győzelem hírére megtorpant, mire a francia tüzérség sortüze végigsöpört az ellenséges vonalakon, és délután négy órára a porosz hadsereg felbomlott.

²⁴ Paret 1986: i. m. 425.

²⁵ Uo. 427.

alapjaiban kellett újragondolnia támadó stratégiáját. Továbbra is abban reménykedett, hogy a csatatéren alkalmazott kiváló taktikája révén elérheti az ellenséges hadsereg megsemmisítését, de a korábbi harcok eredményeként már túlfeszítette serege erejét, ezért a győzelem kivívása már csak elméletileg volt lehetséges.²⁶ A déliek támadó manőverező stratégiája végül elbukott: fegyveres erejük lehetőségei az északihoz képest mind emberi, mind pedig anyagi erőforrások vonatkozásában lényegesen alulmaradtak, és ezt a fajta erőforrások közötti aszimmetriát az északiak ki is használták.

Halleck tábornok – aki 1862–1864 között az északiak hadseregének vezénylő tábornoka volt –, meglátása szerint a támadó stratégia egyik leghatékonyabb fegyvere a modern tűzfegyverek korában nem az, ha közvetlenül az ellenség hadseregét támadjuk, hanem az, ha logisztikai bázisait.²⁷ Alárendeltje, Ulysses Grant tábornok is fontosnak tartotta az ellenség logisztikai utánpótlásának pusztítását. Az 1863-ban Vicksburg ellen indított hadműveletnek is az volt a célja, hogy a Mississippi folyót teljes hosszában hajózhatóvá tegyék az északi haderő számára, ezzel megakadályozva a Mexikón át az európaiak és a déliek között folyó kereskedelmet.

Az 1863-as chattanooga-i sikeres hadjárat után kinevezték Grantet az északi erők főparancsnokának, ami magával hozta stratégiájának megváltoztatását. Grant tábornok nem osztotta Lee tábornok gondolatait a döntő csatával kapcsolatban. Úgy gondolta, hogy a polgárháború hadseregei túl nagyok ahhoz, hogy egyetlen döntő ütközetben bármelyiket meg lehessen semmisíteni. Emiatt Grant úgy látta, hogy a legjobb stratégia a déli hadsereg megsemmisítésére az, ha a két hadsereg hatalmas veszteségekkel járó ütközeteket vív egymással, mert az északi hadseregnek nagyobb az emberanyaga.

„A hadművelet azzal a céllal indult, hogy még nagyobb veszteségeket okozzunk mind a két hadsereg számára egy adott idő alatt, mint amennyit eddig azok elszenvedtek; de ez a vérontás egyetlen évre korlátozódik, hogy elérjük ugyanazokat a célokat, amelyeket a háború elején kitűztünk magunk elé. Keményen kell harcolnunk, hogy ezeket a célokat elérjük.”²⁸

E célok elérése érdekében 1864 májusában Grant a következő parancsot adta Sherman tábornoknak: támadjon Joseph Eggleston Johnston hadserege ellen, zúzza szét, jusson ki az ellenség hátszágába olyan messzire, amennyire csak tud, és okozzon maximális veszteséget annak háborús erőforrásaiban.²⁹ Ennek eredményeként Lee tábornok 1865. április 9-én kénytelen volt letenni a fegyvert, mert a déli haderő elvesztette hadrafoghatóságát. Ezzel Grant tábornok elérte a célját, az ellenség hadseregének megsemmisítését.³⁰

Grant Virginiában alkalmazott stratégiája volt az, amely meghatározta az amerikaiak gondolkodásmódját az első világháborúban. Az amerikai erőfölény mind emberi, mind pedig anyagi erőforrások terén megakadályozta Németországot a háború további folytatásában.

Az amerikai hadsereg a granti stratégiát alkalmazta a második világháború során is. Az amerikai hadsereg az 1944-es partraszállás után folyamatosan a németek legerősebb csapatcsoportosításait kereste, hogy azokat az amerikai és a szövetséges döntő erő- és eszközfelnyélből adódó hatalmas tűzerővel megsemmisítse.³¹

²⁶ Paret 1986: i. m. 427.

²⁷ Hattaway–Jones 1983, 54–57., 76–77., 143–150., 205–212., 285–289., 513–515.

²⁸ Grant 1885–86, I:154, 164–66.

²⁹ Uo. 2:13 ini, O.P., vol. 32, pt. 3, 246.

³⁰ Boatner 1959, 22.

³¹ Paret 1986: i. m. 443.

AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ

Az első világháború eseményei bebizonyították, hogy a korábbi katonai kihívásokra adott válaszok már nem állták meg a helyüket. A milliós tömeghadseregeket a háború gépi korszakában egy döntő csatában már nem sikerült megsemmisíteni. A szabad szárnyak elleni manőver az összefüggő állásrendszerek kialakulásával megszűnt.

A siker érdekében a következő harcászati-hadműveleti problémák megoldása vált szükségessé:

- a védelem harcászati mélységének áttörése;
- annak hadműveleti és hadászati sikerré való továbbfejlesztése;
- a mélyen lépcsőzött hadászati védelem létrehozása;
- a hadászati tartalékok és a háterszág szerepének újragondolása.

Az első világháborúban kialakult patthelyzetre a szemben álló államok különböző válaszokat adtak.

A francia út

Az első világháború kezdeti időszakában elszenvedett hatalmas veszteségek kényszerítették a francia hadvezetést arra, hogy a nyílt manőverező harc korszakát befejezze, és a statikus állásháború időszakát kezdje el.³² „A jelzésre a lövészpáncsnokok megkezdtek a rohamot... azt a terepszakaszt küzdötték le, melyen az ellenség tüzérségi és géppuskatüze feküdt. Olyan tisztí veszteségek voltak, hogy a támadás sikertelenné vált... A hadosztály képtelenné vált a másnapi támadó harc végrehajtására.”³³

E tapasztalatok alapján a franciák megváltoztatták tüzérségi alkalmazási elveiket: „Minden egyes alkalommal, amikor egy támpontot kell foglalni, azt tüzérségi tüzelőkészítéssel kell kezdeni. A lövészek csak azután hajthatják végre a rohamot, miután a tüzérségi tűz fedezete alatt azt annyira megközelítették, hogy a támpont sikeresen megrohamozható legyen.”³⁴

1914–15 telén Joffre tábornok azt is kihangsúlyozta, hogy a tüzérségi tűz nagy fokú hatásszága és a szervezett védelem eredményeként szükséges, hogy a jövőben a hadműveletek lassabbak és módszeresebbek legyenek.³⁵ Ez azt a célt szolgálta, hogy a tüzérségi tüzet szervezettebbé és koordináltabbá lehessen tenni a támadó lövészelegységek támogatására, de ennek a koordinációnak a megszervezése maradt az egyik legnagyobb kihívás a háború végéig.

A francia hadvezetés folyamatosan azt kereste, hogy hogyan lehetne a németek védelmét hatékonyan áttörni. Az 1915–1917 közötti időszakban a masszív élőerő- és anyagi-eszköz-koncentráció tűnt a legjobb megoldásnak a német védelem áttörésére. A franciák az addig elszenvedett hatalmas veszteségeik ellenére nem hagytak fel az ellenséges védelem áttörésének szándékával. Joffre tábornok ki akarta vetni a németeket a védelmi állásaik teljes mélységéből, és még azelőtt legyőzni őket, mielőtt a védelmet helyreállítanák.

³² Hooker 1993, 299.

³³ Copie du compte rendu 1922, 330–331.

³⁴ GrandQuartier Général 1914, vol. II annexes, 25.

³⁵ Hooker 1993: i. m. 302.

A franciák egyre nagyobb mértékben kezdték el alkalmazni a módszeres³⁶ harcjeljárást, mialatt még mindig megpróbálták az ellenség védelmét egyetlen folyamatos csapással áttörni. Az ellenség védelmének egyetlen folyamatos csapással való áttörése csak abban az esetben működött, amikor a német védelmi állások mélységi kiterjedését a franciák tüzérségi tűzzel teljes mélységében képesek voltak lefogni.³⁷ A módszeres harcjeljárás alkalmazását Joffre tábornok kezdeményezte, amikor is a német állások együtemű lendületes leküzdése helyett – egy 1916 januárjában kiadott utasítása szerint – a hadműveletek egymást követő szakaszolására kellett a hangsúlyt áthelyezni.³⁸

E koncepció eredményeként a támadó műveletet egymást követő, jól kontrollált módszeres folyamatként kellett megszervezni – a tüzérség jól tervezett tűztámogatása mellett. Ez a fajta eljárásrend megkövetelte a szigorú szinkronizált időrend betartását, mivel ha az egymást követő sorozatos támadások között túl hosszú idő telik el, akkor időt adunk az ellenségnek, hogy védelmét újjászervezze, minek eredménye csak hatalmas emberi és anyagi veszteségekben lesz mérhető. Az ilyen elvek alapján megvívott csatákból szerzett tapasztalatok eredményeként az erősen centralizált és szorosan koordinált harcjeljárások váltak a hadműveletek meghatározóivá. De Joffre tábornok reformjai sem hozták meg a kívánt hatást, ezért a francia politikai vezetés leváltotta, s helyére 1916 végén Nivelle tábornokot ültette.

Nivelle tábornok koncepciója nem tért el nagyban a korábban alkalmazott elvektől, viszont a technika új vívmányait, a rádiót és a nehéztüzérséget integrálva úgy gondolta, hogy 1917 hadműveleteiben a francia hadsereg ismételten képessé válik arra, hogy a német védelmet egyetlen lendületes gyalogsági rohammal áttörje – a tüzérség folyamatos tűztámogatása és tűzkísérése mellett, az ellenség mélységben kiépített védelmi állásainak egyidejű lefogásával.³⁹

Nivelle tábornok katasztrófával végződő 1917. áprilisi támadása után a francia hadsereg vezetését – 1917 májusában – Pétain marsall vette át, aki felhagyott a nagyszabású áttörési kísérletekkel, és az erők, eszközök megóvására koncentrált, ezért a módszeres eljárásrendet egyesítette a korlátozott offenzíva koncepciójával. Amikor a francia támadóerők a németek szilárd védelmébe ütköztek, nem folytatták tovább a támadásukat. Pétain marsall eljárásrendje bizonyította mind Verdunnél, mind pedig La Malmaisonnál, hogy a módszeres harcjeljárás – a korlátozott harcászati-műveleti célkitűzésekkel együtt, melyek keretében csak a szükséges kulcsfontosságú területek megszállására törekedtek –, jelentős veszteségeket okozott a németeknek.⁴⁰

Az első világháború egyik legfontosabb ütközetére 1918 augusztusában került sor Montdidier-nél, amikor a francia hadsereg harckocsik alkalmazása mellett olyan csapást mért a német hadseregére, hogy az eredményesen reagálni nem tudott. Ezt a napot Erich von Lundendorff tábornok úgy jellemezte, hogy a német hadsereg „fekete napja” volt.⁴¹ A háború után La Malmaison lett az iskolapéldája annak, hogy hogyan kell megvívni a módszeres csatát korlátozott hadműveleti célokkal, Montdidier pedig annak, hogy a támadást hogyan kell megvívni stratégiai mélységű célokkal.

³⁶ A módszeres harc harcászati-hadműveleti-hadászati fogalom, amely tudatosan megtervezett, módszeres, fozozatos felörlő harctechnikai tevékenységet jelent. Magyar nyelvű hadtudományi és hadtörténeti szövegekben főként a felörlő hadviselés egyik formájaként jelenik meg.

³⁷ Hooker 1993: i. m. 303.

³⁸ GrandQuartier Général: i. m. 1914: i. m. vol. IV, part 1, 49.

³⁹ Hooker 1993: i. m. 307.

⁴⁰ Uo. 308.

⁴¹ Lundendorff 1919, Vol. I. 326.

Mindkét csatára jellemző volt a hatalmas erő- és eszközkoncentráció, a német védelmi állások módszeres, egymást követő támadása és a műveletek módszeres tervezése. A tervek elkészítése során széles körben alkalmazták a sávhatárokat, a fázisvonalakat és a szabályzó, koordinációs vonalakat, hogy biztosítsák a tűzérés és a gyalogság együttműködését.

Az első világháború eredményeként a franciák a módszeres harc megvívásában látták a jövő háborújának sikerét, melynek egyik sajátossága igen kritikusan bizonyult később. A hadsereg centralizált döntéshozatali rendszere rugalmatlanná, lassúvá és kiszámíthatóvá tette a franciákat a harcban. Ahelyett, hogy a kezdeményezőkésség és a rugalmasság jellemezte volna az alparancsnoki állományt, a parancsnoktól azt várták el, hogy a tervtől ne térjenek el, és ne tegyenek semmit, ami a terv végrehajtását veszélyeztetné.

A francia hadsereg eljárásrendszerében a manőver szerepe gyökeresen megváltozott, a hangsúly az alegységekkel végrehajtott manőverekről áttevődött a tűzzel végrehajtott manőverekre. A tűzérés szerepe az volt, hogy a tüzet folyamatosan manővereztesse egyik célponttól a másikra, a gyalogság feladata pedig az, hogy azt kövesse, ahhoz igazodjon. A parancsnok a tűzérési tüzet a harc döntő pillanatában a kiválasztott célpontokra vezethette, de azt a magasabbparancsnokság határozta meg, hogy mi legyen az a célpont, valamint a manőver a magasabbegységek manőverét jelentette, nem pedig az alegységeket.⁴²

A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTTI IDŐSZAK

Az első világháború utáni időszak elméleti kutatásait elsősorban a világháború tapasztalatai, az új haditechnikai eszközök gyors fejlődése, valamint az új fegyvernemek és haderőnem megjelenése befolyásolta.

„Az első világháború már minden tekintetben igazolta, hogy a fegyveres küzdelem a gépi korszakba lépett.”⁴³ Az angol John Charles Fuller (1878–1966) szerint: „Nem új típusú háborúval álluk szemben, amely semmiben sem hasonlít a jelenlegihez, hanem a hadviselés új formájával, egy olyan, amely a belsőégésű motorokon alapul.”⁴⁴

A német katonai gondolkodók ekkor annak a problémának a megoldásán dolgoztak, hogy hogyan lehetne a harcászati-hadműveleti szinten a manőverszabadságot visszaszerezni egy olyan manőverező harcban, amelyet mindig is előnyben részesítettek, és amelynek megvívásában korábban oly sikeresnek bizonyultak.

Guderian páncélos elmélete, elsősorban angol alapokon

A német Heinz Guderian (1888–1954) nagymértékben támaszkodott a kortárs angol és francia katonai szerzők tapasztalataira, mivel e két ország már az első világháború alatt is mélyebb tapasztalatokat szerzett a harckocsik alkalmazásával kapcsolatban, és e témában jelentős tanulmányokat készítettek. Elsősorban az angol szerzők, Fuller, Liddell Hart⁴⁵ és Martel művei voltak legnagyobb hatással Guderianra.

⁴² Doughy 1985.

⁴³ Füzi 1986: i. m. 99.

⁴⁴ Kocsis 1985, 357.

⁴⁵ Liddell Hart „közvetett megközelítés” elmélete az a hadászati szemlélet, melynek értelmében a hadvezér nem a frontális támadásra alapozza a sikert, hanem kerülőutakat választ, akár konkrétakat: csapás az ellenség szárnyába, megkerülő manőverek alkalmazása, csapás az ellenség hátába, az ellenség gyenge pontjainak keresése, a döntő ütközet elől való kitérés, az ellenség kifárasztása, utánpótlási vonalaik elvágása, az eszközöknek a célokhoz való igazítása stb.

Guderian az első világháborús cambrai-i ütközet⁴⁶ tapasztalatainak feldolgozásán keresztül tanulmányozta a páncéloscsapatok koncentrációjának kérdéseit, és elsősorban Fuller munkásságán keresztül ismerkedett meg a páncéloscsapatok mélységi alkalmazásának elméletével, az ellenség logisztikai és vezetési rendszerei elleni alkalmazásaival, illetve hogy azt milyen harckocsi-lövész csoportosításban célszerű végrehajtani.

Guderian munkásságára az osztrák Fritz Heigel is jelentős hatást gyakorolt, akinek a „Taschenbuch der Tanks”⁴⁷ művét is tanulmányozta. 1923–1924-ben a német hadseregben megkezdődtek a páncéloscsapatok és a légierő együttes alkalmazásával kapcsolatos kutatások és tesztsorozatok, valamint e tesztek pozitív eredményein keresztül megkezdtek mind gyakorlatban, mind pedig elméletben a harckocsik alkalmazási kérdéseinek kidolgozását felderítésben, a lovassággal együtt. Guderian munkássága során erősen támaszkodott a hadtörténelemre, mely keretén belül mélységében tanulmányozta Napóleon 1806-os hadjáratát, valamint a német és a francia lovasscsapatok 1914 őszen végrehajtott ütközeteit. Az 1914-es lovassági harceljárások és harcászati elvek mély hatást gyakoroltak Guderian menettel kapcsolatos harcászati-hadműveleti elveinek kimunkálásához. Érdemes megjegyezni, hogy a második világháború legmeghatározóbb német páncélosparancsnokainak vagy lovassági, vagy könnyűlövész katonai végzettsége volt. Tény, hogy a könnyűlövész harceljárások képezik a manőverező harcban folytatott páncélos harceljárások alapját.⁴⁸

1929-ben Guderianban megerősödött az a meggyőződés, hogy sem a harckocsik önálló alkalmazása, sem pedig a lövészcsapatokkal együttműködésben végrehajtott tevékenysége nem fogja a kívánt célt elérni. Ezek alapján a német tábornok a következő megállapításra jutott. „A harckocsik mindaddig nem lesznek képesek a bennük rejlő lehetőségeket maximálisan kihasználni, amíg az őket támogató fegyvernemek nem lesznek képesek hasonló sebességre és terepjáró képességek elérésére. Ebben a fajta összefegyvernemi felállásban a harckocsié az elsődleges szerep, és a többi fegyvernemnek kell azt támogatnia. Helytelen lenne, ha a harckocsikat a lövészadosztályok állományába integrálnánk, ellenben amire szükségünk van, azok a harckocsiadosztályok, megerősítve azokkal a fegyvernemekkel, melyek a harckocsik harci hatékonyságát maximális hatásúvá teszik.”⁴⁹ Guderian hitt abban, sok más német tiszttel ellentétben, hogy a harckocsicsapatok hadműveleti szintű, meghatározó fegyvernem. Ezért támogatta először a páncéloshadosztályok, később a páncéloshadtestek megalakítását.

Érdemes megjegyezni, hogy a német lovassági csapatok gondolkodásmódja a páncélos fegyvernemmel való együttműködés kérdéseiben mennyire különbözött a lövészcsapatok hozzáállásától. Míg a lovassági fegyvernem messzemenőleg támogatta a hadműveleti felderítőképesség átadását a gépesített csapatoknak, valamint hajlandó volt a páncélosfelderítő-zászlóalj felkészítésére is, addig a lövész fegyvernem meg akarta tartani a hadműveleti felderítést mint lovas képességet. A szakmai vitából az új alkalmazási elvek kerültek ki győztesen, azaz „a harckocsi legyőzte a lovat, az ágyú pedig a dárdát.”⁵⁰

⁴⁶ A cambrai-i csata (1917. november 20.–december 7.) a tankok első sikeres hadászati bevetése volt a nyugati fronton az első világháború idején.

⁴⁷ Heigl 1926.

⁴⁸ Crevald et al. 1994, 2.

⁴⁹ Guderian [1952] 2014, 24.

⁵⁰ Uo. 26.

Az 1933 folyamán végrehajtott kísérletek és gyakorlatok bebizonyították, hogy a harcokocs csapatok csak akkor tölthetik be szerepüket hatékonyan a modern hadseregekben, ha azokat a hadseregek fő ütőerejének tekintik, és annak tevékenységét teljesen gépesített fegyvernemekkel támogatják.⁵¹

Guderian két világháború közötti munkásságának az volt a célja, hogy megoldást találjon az első világháború hadműveleti-hadászati problémájára. Meglátása szerint a tűzérség és a lövész csapatok alkalmazása a jövő háborújában is hasonló katasztrófához vezetne. Úgy gondolta, hogy a harcokocs csapatok még akkor is képesek támadást végrehajtani, amikor az ellenség védelmi tűzrendszere aktív, ezáltal nagy sebességgel betörni annak védelmébe, kijutni annak mélységébe, ezzel megakadályozva, hogy az ellenség újabb védelmi állásokat építhessen ki, ezáltal biztosítva, hogy az ellenség mélységében a csapás biztosítható legyen. Ennek feltételei: az erő koncentrációja a megfelelő terepen a megfelelő irányba, hézagok az ellenség védelmében és egy gyengébb ellenséges páncélos haderő.

Guderian hitt abban, hogy egy fegyver képességeit csak akkor lehet maximálisan kihasználni, ha az annyira új, hogy még nincsenek vele szembe hatékony ellenrendszabályok kidolgozva, ez azt jelenti, hogy minden fegyver relatív minősége attól függ, hogy vele szemben milyen fegyverek állnak rendelkezésre. De a fegyverek erőssége nemcsak a velük szemben álló fegyverek lehetőségeitől függ, hanem függ az új fegyverek gyors, tömeges és meglepésszerű alkalmazásától.

Guderian szerint a manőverező képesség és a páncélvédelem lehetővé teszi az ellenség tűzzel való pusztítását bármilyen nemű tűzérségi előkészítés nélkül, ha a páncélos csapatok alkalmazására rendelkezésre áll a megfelelő terep, a meglepetés és az erők-eszközök megfelelő koncentrációja. A harcokocs csapatok egyedülálló képessége, hogy képesek az ellenség menetből való pusztítására, még akkor is, ha az ellenség védelmi tűzrendszere aktív. A tartalékok vonatkozásában csak a páncélos hadosztálynak vannak meg a megfelelő képességei ahhoz, hogy az áttörést végrehajtsa, és a sikert kifejlessze az ellenség mélységében.

Végül, a harcokocs fegyvernemben meglévő lehetőségek maximális kihasználása érdekében szükséges, hogy a támogató fegyvernemek ugyanolyan mobilitással rendelkezzenek, mint a harcokocs, és még békeidőszakban is a páncélos csapatok alárendeltségében legyenek.

A katlancsata⁵² koncepciójában a cél nem csupán az ellenség élőerejének és haditechnikai eszközeinek a megsemmisítése volt, hanem az, hogy az ellenség bekerítésével és vert helyzetbe hozásával azt a „játékból kiüsse”,⁵³ a további harc feladására kényszerítse.

Guderian *Vigyázat! Páncélosok!* című művében összegezte azoknak a problémáknak a megoldását, melyek az első világháborúban a tengely hatalmak katonai vereségéhez vezettek. Meglátta az új haditechnikai eszközökben rejlő lehetőségeket, ezek alkalmazásában látta a jövő háborús sikereinek kulcsát. „Gyorsaság és ütőerő, ez az, amire mindenekelőtt törekszünk.”⁵⁴ Véleménye szerint, ahol a páncélos csapatok alkalmazásra kerülnek, ott ők képezik a szárazföldi csapatok fő fegyvernemét, ezért a harcokocs képességeihez kell igazodnia a többi fegyvernemnek. Ezeknek kell együttműködniük a harcokocsikkal, a tevékenységüket a legnagyobb csapásmérő erővel rendelkező fegyvernemhez kell igazítaniuk.

⁵¹ Guderian [1952] 2014, 31.

⁵² Creveld et al. 1994: i. m. 26.

⁵³ Hooker 1993: i. m. 6.

⁵⁴ Száva (szerk.) 1971, 100.

A páncéloscsapatok legfontosabb feladata, hogy az alkalmazásukra legalkalmasabb sávban és irányban áttörjék az ellenség védelmét, a lehető legnagyobb sebességgel jussanak ki annak mélységébe, biztosítva az ellenség minél gyorsabb bekerítésének lehetőségét. Guderian felismerte, hogy a siker kivívására csak akkor kerülhet sor, ha a teljes hadművelleti mélységben egy időben mérnek csapást. Elméleti-szakmai munkája nagymértékben hatott a német katonai vezetésre, mely általában elfogadta elképzeléseit. Az osztrák Ludwig von Eimannsberger (1878–1945) is a páncéloscsapatokat tartotta a jövő háborúja főszereplőjének, alapvetően mind a harcászati, mind a hadművelleti siker kifejlesztésében – Guderianhoz hasonlóan – a harckocsiknak szánta a döntő szerepet.⁵⁵

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Boatner, Mark Mayo: *Civil War Dictionary*, New York, 1959.
- Calkins, Chris: *Petersburg: The Wearing down of Lee's Armee*. American Battlefield. <https://www.battlefields.org/learn/articles/petersburg-wearing-down-lees-army#> (Letöltés időpontja: 2025. 10. 01.)
- Crevald, Martin van et al.: *Air Power and Maneuver Warfare*. Air University Press 401, Chennault Circle, Maxwell Air Force Base, Alabama, 1994. https://www.airuniversity.af.edu/Portals/10/AUPress/Books/B_0053_VANCREVELD_BROWER_CANBY_AIRPOWER_MANEUVER_WARFARE.pdf (Letöltés időpontja: 2025. 11. 25.)
- Doughty, Robert A.: *The Seeds of Disaster: The Development of French Army Doctrine, 1919–1939*. Hamden, Conn.: Archon Books, 1985, passim.
- Füzi Imre: *Az egyetemes és a magyar hadművészet fejlődése az ókortól napjainkig*. Zrínyi Miklós Katonai Akadémia, Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1986.
- Generalstab des Heeres, Dienstschriften des Chefs des Generalstabes red Armee General Feldmaschal Grafen von Schliffen, 2 vols. Berlin, 1937–1938.
- Grant, Ulysses S.: *Personal Memoirs of U.S. Grant...*, 2 vols. New York, 1885–86.
- Guderian, Heinz: *Panzer Leader*. Stellar Books, USA [1952], 2014.
- Heigl, Fritz: *Taschenbuch der Tanks*. München, Lehmanns Verlag. 1926.
- Hattaway, Herman and Jones, Archer: *How the North Won: A Military History of the Civil War*. Urbana, Chicago, and London, 1983.
- Hooker Jr, Richard D. (ed.): *Maneuvre Warfare: An Anthology*. Presidio Press, 1993.
- GrandQuartier Général, Général J. Joffre, Guerre 3ème direction, Paris 22 septembre 1914, in France, M.G. Armées Francaises, vol. II annexes.
- Kessel, Eberhard: *Moltke*. K.F. Koehler Verlag, Stuttgart, 1957.
- Kocsis Bernát (szerk.): *Válogatás burzsoá hadtudományi írásokból*. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1985.
- Kovács Jenő: *A katonai stratégia elméletének geopolitikai, geostratégiai és hadművészeti alapjai*. Doktori értekezés. Budapest, 1994.
- Lundendorff, Erich von: *Lundendorff's Own Story*. NY: Happer and Brothers, 1919.
- Copie du compte rendu par la 26ème division, 14 aout 1914, in France Ministère de la Guerre, État-Major de l' Armée, Les Armées Francaises dans la Grande Guerre, vol. I, part 1, annex, no. 332. Paris: Imprimerie Nationale, 1922.

⁵⁵ Uo. 102.

- *Moltkes militärische Werke in Kriegslehren*. Ed. Grosser Generalstab, Abteilung für Kriegsgeschichte, Berlin, 1892–1912.
- Papke, Gerhard (Experts): „Helmuth von Moltke” in *Klassiker der Kriegskunst*, ed. Werner Hahlweg, Darmstadt, 1960.
- Pearson, Paul F. and Ottis, Glenn K.: „Desert Storm Fire Support,” Association of the United States Army Landpower, essay, Series No. 91-2, June 1991. <https://www.ausa.org/sites/default/files/LPE-91-2-Desert-Storm-Fire-Support-Classic-AirLand-Battle-Operations.pdf> (Letöltés időpontja: 2025. 11. 25.)
- Perat, Peter *Makers of Modern Strategy from Machiavelli to the Nuclear Age*, Princeton University Press, 1986.
- Rommel, Erwin: *Háború gyűlölet nélkül: Az afrikai hadjárat*. Kossuth Kiadó, 2019.
- Ropp, Theodore: *War in the Modern World*. Duke University Press, Durham, 1959.
- Száva Péter (szerk.): *Szemelvények a burzsoá katonai teoretikusok műveiből 2. A páncélos háború elméletének képviselői*. Eimannsberger, Guderian. Zrínyi Miklós Katonai Akadémia, Budapest, 1971.
- Szentesi Ede: *Találkozóharcok és találkozó ütközetek*. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1965.
- Weigly, Russel F.: *The American Way of War*. Bloomington, Ind.: Indiana University Press, 1977.

Veress Csongor Balázs

A MIGRÁCIÓ MINT FEGYVER

Egy rendkívül időszerű művet vehet kezébe az olvasó: a 21. század folyamatosan változó biztonsági környezetében a kihívások egyre komplexebbek, nemcsak a harctereken jelentkeznek, hanem a politikai, gazdasági és társadalmi rendszerek destabilizációja útján is. A szerző részletesen, tudományos alaposággal elemzi ennek egyik különösen hatékony eszközét, a hibrid hadviselés keretében fegyverként alkalmazott tömeges migrációt.

A könyv a Zrínyi Kiadó webshopjában (shop.hmzrinyi.hu) vagy a kiadó könyv- és térképboltjában (1024 Budapest, Fillér utca 14.) **10% KEDVEZMÉNNYEL** vásárolható meg.

2025 | puhatáblás | 248 oldal

3490,-